

CRNA GORA
ZAVOD ZA ŠKOLSTVO

Predmetni program

GRAĐANSKO VASPITANJE

VII ili VIII i VIII ili IX razred osnovne škole

Podgorica

2017.

SADRŽAJ

A. NAZIV PREDMETA.....	3
B. ODREĐENJE PREDMETA	3
C. CILJEVI PREDMETA	3
D. POVEZANOST SA DRUGIM PREDMETIMA I MEĐUPREDMETNIM TEMAMA.....	4
E. OBRAZOVNO-VASPIITNI ISHODI PREDMETA.....	5
Obrazovno-vaspitni ishodi predmeta u prvoj godini učenja (VII ili VIII razred).....	5
Obrazovno-vaspitni ishodi u drugoj godinini učenja (VIII ili IX razred).....	11
F. DIDAKTIČKE PREPORUKE ZA REALIZACIJU PREDMETA	15
G. PRILAGOĐAVANJE PROGRAMA DJECI SA POSEBNIM OBRAZOVNIM POTREBAMA I DAROVITIM UČENICIMA	17
H. VREDNOVANJE OBRAZOVNO-VASPIITNIH ISHODA.....
I. USLOVI ZA REALIZACIJU PREDMETA	20

A. NAZIV PREDMETA

Građansko vaspitanje

B. ODREĐENJE PREDMETA

Građansko vaspitanje je izborni predmet i obuhvata obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava sa ciljem da pripremi djecu i mlade za aktivno i odgovorno ponašanje i život u demokratskom društvu.

Obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava je izvorni program Savjeta Evrope koji se na različite načine sprovodi u svim zemljama članicama ali i drugim.

Program se realizuje kroz raznovrsne aktivnosti u nastavi, ali i van nje, koje pomažu djeci i mladima da, mnogo prije nego što postanu građani u zakonskom smislu te riječi, usvoje znanja i razviju vještine i vrijednosti u oblasti različitih aspekata života ljudi u zajednici koje će im pomoći da, već u ranim periodima razvoja, aktivno učestvuju u demokratskom životu i da se u njemu ponašaju autonomno, odgovorno i kritički.

Predmet građansko vaspitanje pripada grupi izbornih predmeta u osnovnoj školi. Predviđeno je da se realizuje sa jednim časom tokom dvije godine učenja i to u VII i VIII ili u VIII i IX razredu.

Razred	Sedmični broj časova	Ukupni broj časova	Obavezni dio (80-85%)	Otvoreni dio (15 do 20%)	Teorijska nastava (TN)	Vježbe i ostali vidovi
VII ili VIII	1	34	28	6	8	26
VIII ili IX	1	34 (31)*	28 (26)	6 (5)	7 (6)	27 (25)

*Broj časova u zagradi odnosi se na realizaciju programa u IX razredu.

Otvoreni dio programa se odnosi na časove čije ishode planira škola (nastavnik, odnosno aktivi škole, u saradnji sa roditeljima, učenicima, lokalnom zajednicom).

C. CILJEVI PREDMETA

Prema određenju Savjeta Evrope obrazovanje za aktivno demokratsko građanstvo predstavlja niz praksi i aktivnosti putem kojih učenici usvajaju znanja, vještine i vrijednosti koje im omogućavaju aktivnu ulogu u demokratskom životu. Obrazovanje za ljudska prava podrazumijeva obuku i podizanje svijesti o potrebi izgradnje i odbrane univerzalne kulture ljudskih prava i sloboda u društvu.¹

Savremeni pristup nastavi ovog programa bazira se na Preporuci Savjeta Evrope o obrazovanju za demokratsko građanstvo iz 2002. godine i Povelji Savjeta Evrope o obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava iz 2010. godine.

U skladu sa ovim polazištem ciljevi predmeta Građansko vaspitanje u osnovnoj školi su da učenici² razviju svoje građanske kompetencije koje se odnose na:

- spremnost da aktivno učestvuju u rješavanju problema u svojoj školi i zajednici;
- odgovornost za svoje obaveze u porodici i spremnost da sa drugim članovima porodice grade odnose zasnovane na saradnji, pomaganju i međusobnom uvažavanju;
- odgovornost za svoje školske obaveze i spremnost da u školi zastupaju i brane svoja i prava drugih članova školske organizacije;
- usvajanje temeljnih ljudskih vrijednosti, građanskih vrlina, poštovanja i samopoštovanja, empatije;
- razumijevanje i poštovanje kulturnih, nacionalnih i drugih razlika među ljudima, odgovornost za razvoj svoje države i očuvanje i unapređenje međunacionalnog sklada u njoj;
- znanja o osnovnim pojmovima demokratije (vlast, zakon, pravda, odgovornost, zajedničko dobro);
- kritički stav prema lažnim autoritetima i autoritarnim ljudima, identifikovanje sa uzorima koji zastupaju istinske vrijednosti: humanost, marljivosti, odgovornosti, pravednost, poštenje itd.;
- zalaganje za prava koja im pripadaju po osnovu Konvencije o pravima djeteta i Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima UN, kao i drugih međunarodnih konvencija o zaštiti i poštovanju dječjih i ljudskih prava;
- zalaganje za demokratiju i univerzalne ljudske i građanske vrijednosti: jednakost, slobodu, pravdu, humanost...;
- otvorenost za promjene, radoznalost, kritički duh, solidarnost.

D. POVEZANOST SA DRUGIM PREDMETIMA I MEĐUPREDMETNIM TEMAMA

Prema sadržaju, predmetni program Građansko vaspitanje naslanja se na druge predmete društvene orijentacije u osnovnoj školi, ali i na sve druge predmete.

¹ Na osnovu preporuke Savjeta Evrope CM/Rec (2010)7

² Svi izrazi koji se u ovom dokumentu koriste u muškom rodu obuhvataju iste izraze u ženskom rodu.

Obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava treba njegovati kao princip u nastavi tako da se odnosi na sve nastavne predmete i aktivnosti u školi. Takođe, treba da vodi razvijanju i stvaranju škole kao demokratske zajednice u kojoj će se svi osjećati ravnopravno i uvaženo.

Različiti ciljevi i pojmovi Građanskog vaspitanja mogu se kao međupredmetne teme realizovati u okviru drugih predmeta što omogućava veću koheziju i povezanost različitih nastavnih sadržaja i vodi cjelovitosti znanja učenika, njihovom boljem povezivanju i primjeni u praksi.

Program razvija različita znanja i vještine učenika neophodne za ukupan nastavni proces:

- učenje učenja (razvijanjem sposobnosti prikupljanja, analiziranja i interpretiranja informacija; razvijanje sposobnosti rješavanja problema, kritičkog mišljenja i kreativnosti učenika);
- upotreba informacijskih i komunikacijskih tehnologija (razvijanjem sposobnosti korišćenja informacijskih i komunikacijskih tehnologija prilikom prikupljanja, obrade i prezentovanja informacija i sopstvenih ideja);
- preduzetništvo (razvijanje inicijativnosti i spremnosti da se pokreću, zastupaju i realizuju različite aktivnosti i ideje);
- lični i socijalni razvoj (razvijanje odgovornosti, humanosti, solidarnosti i drugih poželjnih vrlina i osobina učenika);
- zdravi stilovi života (razvijanje odgovornosti za vlastito zdravlje i zdravlje drugih ljudi);
- održivi razvoj (razvijanje odgovornosti za svoje neposredno okruženja ali i globalna pitanja i probleme).

E. OBRAZOVNO-VASPITNI ISHODI PREDMETA

Obrazovno-vaspitni ishodi predmeta za prvu godinu učenja (VII ili VIII razred)

Obrazovno-vaspitni ishod 1

Na kraju učenja učenik će pokazati spremnost da aktivno učestvuje u rješavanju problema u svojoj zajednici.

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- objasni ulogu građanina (šta se od građanina očekuje) i navede argumente u prilog važnosti osposobljavanja (učenja) za ulogu građanina;
- navede argumente u prilog važnosti aktivne participacije svih građana u društvenom životu svoje zajednice (u politici);
- obrazlaže svoju odgovornost i svoja prava za rješavanje društvenih pitanja u svojoj zajednici.

Didaktičke preporuke za realizaciju obrazovno-vaspitnog ishoda:

a) Sadržaji/pojmovi:

- građanin, politika, pravo učešća u društvenom životu svoje zajednice, ciljevi predmeta Građansko vaspitanje.

b) Aktivnosti učenja:

- analiziraju ciljeve i značaj premeta;
- dogovaraju pravila ponašanja na časovima Građanskog vaspitanja u školi i uopšte;
- analiziraju pretpostavljenu situaciju iz škole – da samo jedan mali broj djece u odjeljenju ima pravo da odluči o mjestima koja će biti posjećena na ekskurziji, a da ostali samo treba da sprovedu njihovu odluku; da li je to pravedno; da li su dužni da poštuju takvu odluku i sl.;
- diskutuju o tome kakav po njihovom mišljenju treba da bude građanin i kako treba da se ponaša u zajednici (koja znanja, koje vještine, koje vrijednosti odlikuju građanina).

c) Broj časova realizacije (okvirno): 3 časa

Obrazovno-vaspitni ishod 2

Na kraju učenja učenik će pokazati vlastitu odgovornost prema obavezama u porodici i izgradnji odnosa zasnovanih na saradnji, pomaganju i međusobnom uvažavanju članova porodice.

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- obrazloži značaj porodice za razvoj pojedinca i međuzavisnost članova porodice;
- navede argumente u prilog potreba razvijanja odnosa u porodici zasnovanih na ljubavi, povjerenju, saradnji, ravnopravnosti, uzajamnog poštovanju i toleranciji;
- razlikuje odnose ravnopravnosti i neravnopravnosti u porodici;
- razlikuje vaspitanje od zanemarivanja i zlostavljanja djeteta u porodici;
- predlaže mjere za prevazilaženje nesporazuma i sukoba u porodici, kao i mjere prevencije eventualno devijantnih ponašanja članova porodice;
- procijene stepen poštovanja prava djeteta – Konvencije o pravima djeteta u svojoj i drugim porodicama (u porodicama kroz vrijeme);
- predlože mjere zaštite prava djeteta u porodici kao i mjere zaštite ostalih članova porodice (primjenjuje oblike društvene zaštite i brige o djetetu i porodici);
- obrazlaže svoju ulogu i odgovornost za kvalitet odnosa u porodici.

Didaktičke preporuke za realizaciju obrazovno-vaspitnog ishoda

a) Sadržaji/pojmovi:

- porodica, porodični odnosi, prava i obaveze pojedinih članova porodice, poremećaji odnosa u porodici, mjere zaštite.

b) Aktivnosti učenja:

- učenike treba podstaći da prikupljaju, analiziraju, obrade i predstave primjere (iz novina,

sa interneta, iz literature i sl.) različitih porodičnih odnosa (npr. odnosa povjerenja, saradnje, ravnopravnosti, uzajamnog poštovanja, tolerancije, brige, ljubavi, ali i suprotne primjere: odnosi neravnopravnosti; zanemarivanje i zlostavljanje djece u porodici; devijantni oblici ponašanja pojedinih članova porodice i sl.);

- učenike treba podstaći da analiziraju Konvenciju o pravima djeteta, da izdvoje i predstave prava koja djetetu pripadaju kao članu porodice;
- učenici mogu da analiziraju zakone koji se odnose na zaštitu porodice (npr. Zakon o porodičnim odnosima, Zakon o zaštiti od nasilja u porodici i dr.);
- Učenici mogu da obave intervju sa zaposlenima u pojedinim ustanovama koje se bave zaštitom porodice (npr. sa zaposlenima u Centru za socijalni rad; sa zaposlenima u ustanovama za djecu, stare i sl.);
- učenici mogu da prave kraća istraživanja o životu u porodici, prave intervjuje, ankete, upoređuju odnose u porodici nekad i sad.

c) **Broj časova realizacije (okvirno): 5 časova**

Obrazovno-vaspitni ishod 3

Na kraju učenja učenik će pokazati odgovornost za svoje školske obaveze i spremnost da u školi zastupa i brani svoja i prava drugih članova školske organizacije.

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- obrazloži važnost škole i obrazovanja za lični i profesionalni razvoj svakog pojedinca;
- objasni kako je škola organizovana, ko upravlja, ko rukovodi školom, ulogu i položaj različitih zajednica u školi: zajednica učenika, odjeljska zajednica, zajednice nastavnika, roditelja itd.;
- procijeni kvalitet odnosa u svom odjeljenju i školi (odnosi saradnje, ravnopravnosti, međusobnog poštovanja, tolerancije itd.);
- procijeni do koje mjere se poštuju prava i dužnosti učenika u školi (poštovanje Zakona, pravilnika, kućnog reda itd.);
- procijeni stepen poštovanja Konvencije o pravima djeteta u školi;
- obrazloži svoju odgovornost za kvalitet odnosa i poštovanje prava djeteta u školi;
- aktivno, kao pojedinac ili član zajednica učestvuje u donošenju odluka i rješavanju pojedinih pitanja školske organizacije.

Didaktičke preporuke za realizaciju obrazovno-vaspitnog ishoda

a) Sadržaji/pojmovi:

- školska organizacija, zajednice u školi, upravljanje i rukovođenje školom, odnosi u školi, prava i dužnosti učenika škole, Konvencija o pravima djeteta, odgovornost, đачki aktivizam.

b) Aktivnosti učenja:

- školsku organizaciju učenici treba da upoznaju na primjeru svoje škole (da identifikuju sve zajednice u školi: zajednice učenika, nastavnika, roditelja, da analiziraju ulogu svake od njih i njihovu međuzavisnost; da utvrde način ko i kako rukovodi i upravlja školom);
- učenici treba da se upoznaju sa kvalitetom odnosa u školi (odnosi saradnje, međusobnog

postovanja, uvažavanja, razumijevanja, tolerancije itd.), a zatim da to znanje primijene u procjeni odnosa koji vladaju u njihovom odjeljenju i školi;

- učenici treba da upoznaju svoja prava i dužnosti koje proizilaze iz zakona, pravilnika, kućnog reda, a zatim da to znanje koriste kako bi ocijenili stepen poštovanja prava i dužnosti učenika u školi;
- Konvenciju o pravima djeteta analiziraju sa aspekta škole i ocjenjuju stepen njenog poštovanja školi;
- učenike treba upoznati sa mogućnostima za dječji aktivizam koje u školi imaju (u kojim situacijama, na koji način učenici mogu učestvovati u donošenju odluka u školi), a zatim ih podsticati na stvarno učešće (graditi kompetencije građanskog aktivizma).
- razlikuju različite forme obrazovanja (formalno, neformalno, informalno) i analiziraju međusobni uticaj i povezanost različitih oblika obrazovanja;
- razumiju potrebu prilagođavanja ishoda učenja djeci sa posebnim obrazovnim potrebama, ali i svim učenicima, kao i značaj vršnjačke podrške i edukacije;
- učenici uočavaju različite oblike kršenja ponašanja, oblike nasilja u školi i van nje, ali i načine rješavanja konflikata i mjere prevencije nasilja u školi;
- permanento rade na stvaranju demokratske klime u školi u kojoj će se svi osjećati uvaženo, podržavaju sve vrste različitosti, pišu eseje, rade istraživanja i projekte na temu „Moja škola – moj dom“.

c) Broj časova realizacije (okvirno): 7 časova

Obrazovno-vaspitni ishod 4

Na kraju učenja učenik će pokazati odgovornost za razvoj svoje lokalne zajednice kao i spremnost da aktivno participira u rješavanju lokalnih pitanja i problema.

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- obrazloži specifičnosti života ljudi u svojoj lokalnoj zajednici (uslovljenost načina života uslovima života);
- objasni način odlučivanja u lokalnoj zajednici (ulogu organa lokalne samouprave i mogućnosti učešća građana u odlučivanju);
- ocjenjuju kvalitet zadovoljavanja životnih potreba ljudi u lokalnoj zajednici (mogućnost zaposlenja, sport i rekreacija, kultura i informisanje, organizovanje i udruživanje, obrazovanje, zdravstvo, socijalna zaštita itd.);
- ocjenjuju stepen očuvanja prirodne sredine (održivi razvoj);
- identifikuju u lokalnoj zajednici pojedince i grupe kojima je potrebna pomoć lokalne zajednice (siromašni, lica sa posebnim potrebama, marginalizovane grupe itd.);
- ocjenjuju stepen poštovanja prava koja proizilaze iz Konvencije o pravima djeteta u lokalnoj zajednici;
- identifikuju i druge probleme u lokalnoj zajednici i predlažu moguća rješenja;
- aktivno, kao pojedinac ili član zajednica učestvuje u rješavanju pojedinih problema u lokalnoj zajednici.

Didaktičke preporuke za realizaciju obrazovno-vaspitnog ishoda

a) Sadržaji/pojmovi:

- lokalna zajednica, organi lokalne samouprave, posredno i neposredno odlučivanje

građana, nevladine organizacije.

b) Aktivnosti učenja:

- učenici analiziraju karakteristike života ljudi na određenom području i razumiju da prirodna sredina, uslovi života određuju i način života ljudi – čime se podstiče razumjevanje i tolerancija prema različitim načinima života;
- učenici analiziraju rad opštine i organa lokalne samouprave, njihovu ulogu i način njihovog izbora; isto tako učenici treba da identifikuju kako građani odlučuju u lokalnoj zajednici, da razlikuju neposredno i predstavničko odlučivanje građana;
- učenike podstaći da analiziraju i ocjenjuju kvalitet zadovoljavanja potreba ljudi u lokalnoj zajednici, odnos prema prirodnoj sredini, odnos prema pojedinim grupama ljudi, nivo poštovanja prava uopšte i posebno djeteta, da identifikuju i druge probleme u lokalnoj zajednici;
- učenike uključiti u humanitarne, volonterske akcije i druge oblike pomoći ljudima kojima je to neophodno i upoznati ih sa mogućnostima koje u lokalnoj zajednici postoje za građanski aktivizam (u kojim situacijama, na koji način učenici mogu učestvovati u donošenju odluka u lokalnoj zajednici), a zatim ih podsticati na učešće (graditi kompetencije građanskog aktivizma);
- učenike podstaći da prepoznaju i istražuju različite probleme u lokalnoj zajednici, daju predloge rješenja sa odgovarajućom dokumentacijom.

c) Broj časova realizacije (okvirno): 5 časova

Obrazovno-vaspitni ishod 5

Na kraju učenja učenik će imati razumijevanje za kulturne, nacionalne i druge razlike među ljudima i odgovornost za očuvanje i unapređenje međunacionalnog sklada u Crnoj Gori.

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- obrazlaže mogućnost postojanja različitih identiteta ljudi (nacionalnog, profesionalnog, polnog, pripadnost klubu...) i prava na lično opredjeljenje;
- argumentovano obrazlaže stavove o važnosti kulturne i identitetske raznolikosti u zajednici;
- argumentovano obrazlaže važnost jednakosti, uvažavanja različitosti i međusobne tolerancije za skladan život u višenacionalnim zajednicama;
- ocijeni stepen tolerancije i međunacionalnog sklada u svom okruženju (u školi, lokalnoj zajednici, državi);
- obrazlaže svoju ulogu i odgovornost za kulturnu i identitetsku raznolikost i unapređenje međunacionalnog sklada u Crnoj Gori.

Didaktičke preporuke za realizaciju obrazovno-vaspitnog ishoda

a) Sadržaji/pojmovi:

- narod, nacija, identitet, multikulturalno društvo, tolerancija.

b) Aktivnosti učenja:

- učenikima treba pomoći da razumiju osjećaj pripadnosti i povezanosti ljudi sa različitim društvenim grupama (da pored ličnog svi imamo i kolektivni identitet: profesionalni,

nacionalni i sl.); istaći argumente o važnosti jednakosti, uvažavanja različitosti i međusobne tolerancije;

- omogućiti učenicima da ocjenjuju stepen tolerancije i međunacionalnog sklada u svom okruženju (u školi, lokalnoj zajednici, državi), kao i da identifikuju svoju ulogu i odgovornost za razvijanje kulturne i identitetske raznolikosti;
- učenici diskutuju o različitim stereotipima i predrasudama i načinima njihovog prevazilaženja, diskutuju o svojoj odgovornosti za očuvanje zajednice i dobrih odnosa u njoj, utiču na izgradnju pozitivnih društvenih stavova, tolerancije, poštovanja različitosti i afirmacije suživota.

c) Broj časova realizacije (okvirno): 4 časa

Obrazovno-vaspitni ishod 6

Na kraju učenja učenik će pokazati odgovornost za razvoj svoje države i spremnost da podržava njene demokratske i građanske vrijednosti.

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- navede osnovna obilježja države (teritorija, stanovništvo i vlast) i objasni odnos između države – organizacije i državljana, stanovnika države;
- obrazloži uloge države (obaveze države prema državljanima) i obaveze državljana prema državi;
- obrazloži kako se u državi sprovodi vlast (zakonodavna, izvršna i sudska vlast) i razlikuje demokratsku od nedemokratske vlasti (kako se bira vlast);
- obrazlaže svoju ulogu i odgovornost za razvoj i unapređenje građanskih i demokratskih vrijednosti u Crnoj Gori;
- zna koja su prava, slobode, dužnosti i odgovornosti građana Crne Gore zasnovanih na Ustavu i zakonima;
- navodi argumente u prilog vrijednosti države Crne Gore kao multikulturalne, multikonfesionalne, demokratske i građanske države.

Didaktičke preporuke za realizaciju obrazovno-vaspitnog ishoda

a) Sadržaji/pojmovi

- država, državljanin, demokratska vlast.

b) Aktivnosti učenja:

- učenici na primjeru svoje države analiziraju njena osnovna obilježja (šta ima svaka država);
- razgovarati sa učenicima: zašto nam je potreba država, šta država obezbjeđuje svojim građanima (uloga države); zašto su važni zakoni – propisi u državi; zašto je važno poštovanje propisa;
- sa učenicima treba razgovarati o tome: ko donosi zakone (pravila) – zakonodavna vlast (skupština); ko izvršava zakone – izvršna vlast (vlada, ministarstva, policija i sl.); ko brine o poštovanju zakona (sudije);
- kroz razgovor sa učenicima važno je utvrditi ulogu građanina u izboru vlasti (napraviti razliku između demokratske (vlasti koja je izabrana od građana) i nedemokratske vlasti.

c) Broj časova realizacije (okvirno): 4 časa

Obrazovno vaspitni ishodi u drugoj godini učenja (VIII ili IX razred)

Obrazovno-vaspitni ishod 1

Na kraju učenja učenik će biti u stanju da razlikuje istinske od lažnih autoriteta i autoritarnih ljudi, i da za svoje uzore bira ljude koji zastupaju istinske vrijednosti: humanost, marljivosti, odgovornost, pravednost, poštenje itd.

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- objasni različite izvore moći autoriteta (legitimna moć, moć znanja, ugled, silom nametnuta moć...) i da razlikuje istinske autoritete od lažnih autoriteta i autoritarnih ljudi;
- ocijeni ulogu različitih autoriteta u vlastitom razvoju (autoriteti u porodici, školi, lokalnoj zajednici, državi i šire);
- ocijeni različite uticaje na izbor uzora mladih (uticaji roditelja, škole, vršnjaka...), posebno negativnu ulogu masovne kulture koja nužno ne povećava i slobodu izbora uzora (nametnuti uzori);
- prepozna i adekvatno odgovori autoritetima koji prekorače svoju moć ili koji zloupotrijebe svoja ovlaštenja;
- ocijene svoju ulogu u izboru uzora.

Didaktičke preporuke za realizaciju obrazovno-vaspitnog ishoda

a) Sadržaji/pojmovi:

- autoriteti, uzori mladih, moć (legitimna moć, moć kažnjavanja i nagrađivanja, stručnjačka moć, ugled, moć informisanosti), masovna kultura, mediji.

b) Aktivnosti učenja

- učenici analiziraju različite izvore moći autoriteta (silom nametnuta moć, legitima moć, stručna moć, ugled...) i uče da razlikuje istinske (stvarne) autoritete od lažnih autoriteta i autoritarnih ljudi;
- analiziraju ulogu različitih autoriteta u svom okruženju (u porodici, školi...) i ocjenjuju njihovu važnost u vlastitom razvoju i u životu zajednice;
- razlikuju istinske, stvarne autoritete – uzore, od lažnih autoriteta i autoritarnih ljudi i uče da se suprotstave autoritetu koji prekorači svoju moć ili zloupotrijebi svoja ovlaštenja;
- diskutuju o različitim uticajima na izbor uzora (uticaji roditelja, škole, vršnjaka, mas-medija...) i razumiju da masovna kultura ne povećava nužno i slobodu izbora uzora.

c) Broj časova realizacije (okvirno): 5 časova

Obrazovno-vaspitni ishod 2

Na kraju učenja učenik će pokazati toleranciju prema drugom i drugačijem i zalagati se za poštovanje kulturne, vjerske i svake druge različitosti (nacionalne, polne, profesionalne itd.).

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- identifikuje i analizira sličnosti i razlike među ljudima i ocijeni opasnost od mogućnosti pridavanja negativnog značenja različitim (mi i oni; uloga predrasuda i stereotipa i sl.);
- identifikuje kulturne, vjerske i druge specifičnosti života ljudi u Crnoj Gori, ali i šire, ocijene međusobne odnose i važnost tolerancije i međusobnog zbližavanja (život u multikulturalnim zajednicama);
- identifikuje i druge različitosti i posebnosti i ocijeni mogućnost njihove zloupotrebe u međusobnim kontaktima (zastupa pravo na različitost i posebnost svake grupe i pojedinca);
- navede primjere netolerancije prema različitim (manjinskim) grupama i pojedincima i objasni posljedice do kojih to dovodi (predlaže načine i mogućnosti međusobnog upoznavanja i zbližavanja);
- obrazloži vlastitu odgovornost za očuvanje i podsticanje kulturne, vjerske i svake druge različitosti (posebnosti);
- razlikuje pojmove multikulturalnosti i interkulturalnosti, zalažu se za život jednih sa drugima, ne jednih pored drugih ili protiv drugih.

Didaktičke preporuke za realizaciju obrazovno-vaspitnog ishoda

a) Sadržaji/pojmovi:

- kultura, kulturni, vjerski, nacionalni identitet, multikulturalnost, interkulturalnost, kultura ljudskih prava, tolerancija.

b) Aktivnosti učenja:

- učenike treba podsticati da istražuju kulturne, vjerske, nacionalne i druge specifičnosti pojedinaca i grupa u Crnoj Gori (da uvide karakter države Crne Gore, kao multinacionalne, multikonfesionalne zajednice);
- istražuju i ocjenjuju položaj i međusobne odnose ovih grupa (da uviđaju važnost razumijevanja, tolerancije, pomaganja i međusobnog zbližavanja ljudi u zajednici, posebno ljudi različitih kulturnih, etničkih i generacijskih opredjeljenja i pripadnosti);
- istražuju posljedice djelovanja stereotipa i predrasuda (da razumiju opasnost davanja negativnog značenja onome što je različito i važnost međusobnog razumijevanja i tolerancije);
- predlažu načine upoznavanja, zbližavanja i sl. (da razumiju svoj odnos prema svojoj i prema drugim kulturnim grupama; razumiju da ne postoje bolje ili lošije kulture; da su kulturne razlike logična posljedica različitih uslova života i načina prilagođavanja čovjeka tim uslovima);
- istražuju i promovišu primjere suživota u lokalnoj zajednici ili šire;
- analiziraju povezanost i isprepletenost kultura, njihov međusobni uticaj i prožimanje;
- kritički analiziraju slučajeve nacionalne isključivosti i diskriminacije i predlažu mjere za njihovo suzbijanje i rješavanje.

c) Broj časova realizacije (okvirno): 6 časova

Obrazovno-vaspitni ishod 3

Na kraju učenja učenik će pokazati spremnost da zastupa i brani prava koja mu

pripadaju rođenjem i koja su neotuđiva, nedjeljiva, univerzalna i imaju međunarodnu zaštitu.

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- ocijeni pravednost i nepravednost i objasne važnost društvene pravde za čuvanje dostojanstva svakog čovjeka (neotuđivost, nedjeljivost i univerzalnost ljudskih prava);
- uporedi život prije i nakon usvajanja Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima UN i Konvencije o pravima djeteta i objasni namjenu ovih dokumenata – očuvanje slobode i dostojanstva svakog čovjeka/djeteta;
- istraži i predstavi primjere kršenja ljudskih prava u svijetu i dokaže značaj koji Deklaracija o ljudskim pravima ima u životu svakog čovjeka;
- istraži i predstavi primjere kršenja prava djeteta u svijetu i dokaže značaj Konvencije o pravima djeteta za nesmetan razvoj i napredovanje svakog djeteta;
- objasni mehanizme zaštite ljudskih i dječjih prava;
- navede i objasni neka od osnovnih ljudskih i dječjih prava;
- ocijeni stepen poštovanja prava djeteta u bližoj okolini (u porodici, školi, lokalnoj zajednici, državi);
- navede ko je nadležan da štiti i unapređuje ljudska/dječija prava i koji su osnovni mehanizmi zaštite (društveni dogovori, norme, zakoni);
- obrazloži svoju odgovornost za zaštitu i unapređivanje društvene pravde i prava čovjeka/djeteta (odgovornost prema zakonu, prema drugim ljudima i prema sebi).

Didaktičke preporuke za realizaciju obrazovno-vaspitnog ishoda

a) Sadržaji/pojmovi:

- ljudska i dječija prava, instrumenti zaštite ljudskih i dječjih prava – Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima UN, Konvencija o pravima djeteta, Ustav Crne Gore; društvena pravda, sloboda, odgovornost.

b) Aktivnosti učenja:

- učenici vode diskusiju o tome šta je pravedno, a šta nepravedno, uočavaju razliku između prava i pravde, ocjenjuju važnost društvene pravde za čuvanje dostojanstva svakog čovjeka;
- prikupljaju materijal i analiziraju: neotuđivost, nedjeljivost, univerzalnost ljudskih prava i ocjenjuju ulogu Univerzalne deklaracije o pravima čovjeka;
- prikupljaju materijal i analiziraju društveni položaj djece, prije i nakon usvajanja Konvencije o pravima djeteta i ocjenjuju njenu ulogu u životu svakog djeteta;
- prikupljaju materijal i analiziraju primjere kršenja dječjih i ljudskih prava i ocjenjuju značaj koji imaju deklaracije o zaštiti ljudskih i dječjih prava;
- prikupljaju materijal i analiziraju primjere kršenja prava djeteta i ocjenjuju značaj Konvencije o pravima djeteta za nesmetan razvoj i napredovanje svakog djeteta;
- prikupljaju materijal i analiziraju ulogu pravnih normi i zakona za očuvanje slobode i pravde za svakog čovjeka;
- prikupljaju materijal i analiziraju različite oblike pojedinačne odgovornosti i ocjenjuju svoju ulogu u zaštiti i unapređenju društvene pravde i prava čovjeka.

c) Broj časova realizacije (okvirno): 7 časova

Obrazovno-vaspitni ishod 4

Na kraju učenja učenik će pokazati spremnost da zastupa demokratske i univerzalne ljudske i građanske vrijednosti.

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- razlikuje demokratsku od nedemokratske vlasti;
- objasni podjelu i ulogu pojedinih vidova vlasti;
- objasni neposredne i posredne vidove kontrole vlasti;
- objasni ulogu koju građani imaju u razvoju demokratije i civilnog društva;
- promoviše i zastupa demokratske procedure u svojoj školi;
- zastupa i promoviše građanske i univerzalne ljudske vrijednosti: jednakost, slobodu, pravdu, humanost... u svojoj školi i drugim zajednicama kojima pripada;
- zna mehanizme zaštite ljudskih prava, posebno zaštite manjinskih naroda, etničkih grupa, zaštite lica sa posebnim obrazovnim potrebama, LGBT populacije i drugih ranjivih grupa.

Didaktičke preporuke za realizaciju obrazovno-vaspitnog ishoda**a) Sadržaji/pojmovi**

- demokratija, demokratske procedure, civilno društvo, podjela vlasti, autoritarna vlast, građanske i univerzalne ljudske vrijednosti.

b) Aktivnosti učenja:

- učenike treba organizovati da ispituju osnovne karakteristike demokratske vlasti: kako se bira i smjenjuje vlast i kako se donose političke odluke u demokratskom društvu; da dođu do zaključka da su za demokratiju najvažnije demokratske procedure – pravila po kojima se bira, sprovodi i smjenjuje vlast u državi;
- nasuprot demokratskoj, učenici na primjerima treba da ispituju kako izgleda nedemokratska – autoritarna vlast; važno je da razumiju da država i društvo mogu težiti razvoju demokratskih odnosa, a da se dešavalo kroz istoriju da neki pojedinci mogu težiti ispoljavanju svoje autoritarnosti;
- učenici treba da ispituju svoju ulogu u razvoju demokratije i civilnog društva, da ocijene važnost korišćenja svojih građanskih prava, uključujući i biračko pravo za demokratiju (izbori kao najvažnija procedura putem koje se bira, kontroloviše i smjenjuje vlast);
- učenici treba da ispituju kako mogu doprinjeti demokratiji u svojoj sredini; podsticati ih da u svojoj sredini, kroz različite akcije i aktivnosti zastupanja demokratskih procedura, promovišu građanske i univerzalne ljudske vrijednosti: jednakost, slobodu, pravdu, humanost...;
- učenici debatuju na temu prava i obaveze građana, razvijaju sposobnost za pravilno zastupanje interesa i potreba, analiziraju zajedničke vrijednosti društva i države i izgrađuju odnos poštovanja prema njima.

c) Broj časova realizacije (okvirno): 6 časova**Obrazovno-vaspitni ishod 5**

Na kraju učenja učenik će biti sposoban da kritički vrednuje promjene u savremenom

svijetu i prilagođava im se.

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- objasni međusobnu povezanost savremenog svijeta, međuzavisnost i globalizaciju u industrijskoj, informativnoj, socijalnoj, trgovinskoj, zdravstvenoj, obrazovnoj i kulturnoj sferi;
- objasni da promjene koje se dešavaju u svim razvojnim sferama povećavaju kvalitet života, ali i donose mnogobrojne probleme: zagađivanje prirodne i društvene sredine, frustracije savremenog čovjeka, raskoš na jednoj, siromaštvo na drugoj strani, droga, opasne bolesti i sl.;
- daje prijedloge kako se pojedinci i zajednice mogu sačuvati od negativnosti koje donosi razvoj, ali i prijedloge o tome kakvu korist mogu imati od tih promjena;
- obrazlaže važnost aktivnog prilagođavanja promjenama, i to ne samo onima koje se događaju danas, već i onima koje će se sutra desiti;
- prepoznaje zajedničke standarde života u Evropi i svijetu, razumije vrijednost Evropske unije;
- se prilagođava stalnim promjenama savremenog svijeta, prvenstveno kroz proces učenja, prihvatajući cjeloživotno učenje kao stalan proces i princip.

Didaktičke preporuke za realizaciju obrazovno-vaspitanog ishoda

a) Sadržaji/pojmovi:

- globalizacija, promjene u savremenom svijetu (u različitim sferama života); zajednički standardi života u Evropi; vrijednosti Evropske unije.

b) Aktivnosti učenja:

- učenici treba da ispituju karakteristike savremenog svijeta: ubrzani razvoj i međusobnu povezanost i da kritički analiziraju pozitivne i negativne strane tih promjena (važno je da razumiju da promjene ne treba odbacivati, niti prihvatati bez prethodnog analiziranja svih posljedica koje one nose);
- na primjeru održivog razvoja uče kako je moguće naći kompromisna rješenja za globalne probleme (predlažu mjere za prevazilaženje ekoloških problema koje identifikuju u svojoj sredini);
- analiziraju promjene koje se tiču njih u ovom trenutku i njegove neposredne budućnosti (učenje, izbor zanimanja, posao...);
- uče da se aktivno odnose prema promjenama u budućnosti;
- analiziraju različite standarde u našem društvu i porede ih sa evropskim, debatujuju o znanjima, vještinama i vrijednostima koje treba da ima savremeni građanin, a koje su prepoznate u Evropi i svijetu.

c) Broj časova realizacije (okvirno): 4 časa

F. DIDAKTIČKE PREPORUKE ZA REALIZACIJU PREDMETA

Prilikom realizacije programa Građansko vaspitanje u osnovnoj školi važno je uvažavati sljedeće didaktičko-metodičke preporuke:

- Naglasak u nastavi ovog predmeta je na aktivnom učešću učenika i konstruktivnim komunikacijama između učenika i učenika i nastavnika (pojedinačno i u grupi), na podsticanju različitih nivoa misaonih aktivnosti, ali i na uvježbavanju – praktikovanju vještina u različitim situacijama, koje takođe dovode do specifičnih misaonih i emocionalnih uvida. Mnogo manji naglasak je na „frontalnoj” nastavi. Informacije koje se učenicima nude i koje oni treba da razumiju (npr. kratko predavanje, problemski uvod), služe kao osnova za iniciranje različitih misaonih i drugih aktivnosti kroz koje učenici unapređuju znanja, ali i razvijaju postojeće ili/i stiču nove vještine, stavove, vrijednosti (npr. traže nove informacije od nastavnika, druge izvore informacija, produkuju ideje, stiču iskustva u različitim ulogama, kritički prosuđuju, sarađuju, debatuju i sl.).
- U uvodnom dijelu časa nastavnik, vođen jasno postavljenim ciljem časa, može da ponudi osnovne informacije i da podstakne različite pristupe istom problemu – zadatku, koji se postavlja pred sve učenike. Problem treba da motiviše, podstakne različite misaone aktivnosti i doživljaje učenika, a njihova razmjena u grupi (npr. izvještavanje, prezentacije, grupna diskusija) ima za cilj novo, prošireno saznanje, koje se integriše u postojeću kognitivnu strukturu i postaje iskustvo koje je primjenljivo u drugim situacijama. Nastavnik nije samo izvor informacija, već neko ko „vodi” učenike kroz različite aktivnosti učenja, u dobro strukturiranoj, sigurnoj i tolerantnoj atmosferi u grupi. Učenik nije pasivan primalac informacija, već neko ko učestvuje – djeluje.
- Posebno je važno na času stvarati uslove i atmosferu koji podstiču učenike da postavljaju pitanja, jedni drugima ili nastavniku, da problematizuju, iznose dileme (kako? zašto?). Postavljanje pitanja, posebno kada ona nijesu formalna, treba razumjeti ne samo kao potrebu za dobijanjem informacija i vođenjem dijaloga, nego i kao oblik misaonih procesa koji odslikavaju postizanje dubljih uvida – sadržaj pitanja može da pokaže nastavniku koliko je učenik radoznao, u kojim pravcima se kreću njegova interesovanja, posebno njegova spoznaja, koliko je dubok njegov uvid u određeni problem, koje su mu potrebe i sl. Dakle, nastavnik stalno treba da „šalje” učenicima jasnu i ohrabrujuću poruku o vrijednosti postavljanja pitanja. Nastavnik, načinom na koji postavlja pitanja, može ponuditi učenicima model i podsticaj da i oni razvijaju ovu intelektualnu vještinu.
- U nastavi je neophodno primjenjivati metode i tehnike aktivnog učenja i nastave, interaktivnog učenja – što će učenicima pomoći da razvijaju i stiču vještine kritičkog mišljenja, odgovornosti, podrške, saradnje, tolerancije... Neke specifične tehnike koje se koriste u takvim pristupima su: rad u manjim grupama, simulacija, igranje uloga, učeničke prezentacije, studija slučaja, esej, kontinuum vrijednosti, debate – „za i protiv”, korišćenje literature i medija, učenički projekti, gost na času, rad na terenu, mali učenički projekti itd.
- Neophodno je naglasiti da realizacija ciljeva Građanskog vaspitanja od nastavnika zahtijeva pažljivo planiranje i pripremanje nastave i potrebu da nastavnik za svaki nastavni čas ima unaprijed pripremljen i precizno razrađen scenario časa. To je važno zbog nekoliko razloga: jasnog definisanja cilja časa, efikasnog planiranja i kontrole vremena, obezbjeđivanja

neophodnog materijala, stimulisanja aktivnosti učenika, individualizovanog pristupa, neophodnih intervencija nastavnika itd.

- Pored orijentacije na postignuća, pažnju treba posvetiti i izgradnji pozitivnog stava učenika prema ovom predmetu. On se može podsticati izborom sadržaja, stimulisanjem aktivnosti učenika, konstruktivnom povratnom informacijom, evaluiranjem od strane učenika, modelima konstruktivne komunikacije nastavnika i učenika, učenika međusobno, atmosferom u školi, podrškom porodice, lokalne zajednice i šire sredine.
- Važno je da učenik ima stalnu povratnu informaciju o svojim rezultatima, ali i da nastavnik potkrepljuje (socijalno i simbolički) reakcije, odgovore i aktivnosti koje su u funkciji učenikovog intelektualnog i socijalnog razvoja. Takođe, učenicima je potrebno pomagati i da samostalno procjenjuju svoja postignuća.
- Preporučuje se da nastavnik, zajedno sa učenicima, izlaže različite materijale koje oni sakupe ili kreiraju u toku istraživanja na vidnom mjestu u učionici, školi ili široj zajednici. To pomaže ne samo da se lakše sistematizuje gradivo, već ima i motivaciono dejstvo na učenika.
- Posebno je važno naglašavati značaj afirmacije obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava u nastavi i učenju ostalih predmeta (učešću i podršci svih subjekata u školi), ali i kao stila života u porodici, školi, vršnjačkim grupama, lokalnoj zajednici. Časovi odjeljenjske zajednice mogu biti dodatni „resurs“ – pristup sadržajima i problemima koji se rješavaju u odjeljenjskim zajednicama postaje još jedno mjesto u školi gdje je moguće praktikovati sposobnosti i vještine koje se afirmišu u nastavi građanskog vaspitanja.
- Uprkos zahtjevnosti ciljeva i ishoda predmeta Građansko vaspitanje, neophodno je napomenuti da su oni međusobno jako isprepleteni, da se stalno dopunjuju, nadograđuju. Na primjer, razvoj sposobnosti za saradnju, timski rad, kritičko mišljenje – nijesu pojedinačni ili strogo „lokalizovani“ ciljevi za jednu temu; to su ciljevi koji su permanentni i koji se, realizacijom svake nove teme, podstiču i podižu na viši nivo funkcionalnosti.

G. PRILAGOĐAVANJE PROGRAMA DJECI SA POSEBNIM OBRAZOVNIM POTREBAMA I DAROVITIM UČENICIMA

a) Prilagođavanje programa djeci sa posebnim obrazovnim potrebama

Članom 11 Zakona o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama propisano je da se u zavisnosti od smetnji i teškoća u razvoju, kao i od individualnih sklonosti i potreba djece obrazovni programi, pored ostalog, mogu: a) modifikovati skraćivanjem ili proširivanjem sadržaja predmetnog programa; b) prilagođavati mijenjanjem metodike kojom se sadržaji predmetnog programa realizuju.

Član 16 istog Zakona propisuje da je škola, odnosno resursni centar dužan da, po pravilu, u roku od 30 dana po upisu djeteta, donese individualni razvojno-obrazovni program za dijete sa posebnim

obrazovnim potrebama (IROP), u saradnji sa roditeljem i o tome obavijesti Zavod za školstvo, Centar za stručno obrazovanje i Ispitni centar.

Više informacija moguće je naći na sajtu:

<http://www.skolskiportal.edu.me/Pages/Inkluzivnoobrazovanje.aspx>

b) Prilagođavanje programa darovitim učenicima

Za učenike koji pokazuju naročitu zainteresovanost ili se procjenjuje da su daroviti za ovu oblast, nastavnik može izvršiti prilagođavanje programa dva načina:

1. Prilagođavanje sadržaja programa

Sadržaji programa se prilagođavaju darovitim učenicima: 1) uvođenjem novih sadržaja koji se inače ne uče ili se, 2) postojeći sadržaji uče šire ili dublje (na apstraktnijem, složenijem nivou). U smislu uvođenja novih sadržaja predlažu se sljedeće teme: Rodna ravnopravnost (rodnosenzitivni jezik); Pravilna upotreba interneta; Miroljubivo rješavanje sukoba; Empatija i aktivno slušanje; Nenasilna komunikacija; Stereotipi i predrasude; Mentalno zdravlje; Pubertet i adolescencija; Trgovina ljudima; Osnovni koncepti međunarodnog humanitarnog prava; Ljudska prava u vanrednim situacijama; Socijalni, volonterski i humanitarni rad i sl. Pomenute teme nastavnik može predložiti učenicima i realizovati ih kroz časove otvorenog dijela programa (dio programa koji planiraju škola i nastavnik u saradnji sa učenicima).

2. Prilagođavanje aktivnosti učenja

Aktivnosti učenja se prilagođavaju darovitim učenicima pomjeranjem naglaska na više nivoe kognitivne obrade sadržaja, odnosno prema istraživačkom učenju, rješavanju problema, kreativnom i kritičkom mišljenju. U tom smislu učenicima se mogu ponuditi sljedeće teme: Promocija prava djeteta u školi; Zlostavljanje i zanemarivanje djece (istraživanje); Običaji u mome kraju nekad i sad (istraživanje i predstavljanje); Druge kulture (istraživanje i predstavljanje); Nasilje među mladima (istraživanje); Odnosi prema autoritetima nekad i sad (istraživanje i predstavljanje); Ko su uzori mladih danas (istraživanje i predstavljanje).

H. VREDNOVANJE OBRAZOVNO–VASPITNIH ISHODA

Jedan od ključnih uslova realizacije ishoda programa Građansko vaspitanje je način vrednovanja i ocjenjivanja učenika. Iskustvo pokazuje da učenici uče ono što nastavnik ocjenjuje. Ako je nastavnikovo ocjenjivanje orijentisano samo na poznavanje činjenica, onda će i učenje biti orijentisano u tom pravcu. Zbog toga dajemo nekoliko važnih sugestija za realizaciju procesa praćenja i vrednovanja postignuća učenika u nastavi predmeta Građansko vaspitanje.

- *Praćenje* podrazumijeva kontinuirano posmatranje i prikupljanje podataka o napredovanju učenika iz određenog predmeta. Pored pokazanog nivoa znanja, a ti nivoi su danas u većini

predmeta uobičajeni, a često i jedini elementi praćenja i vrednovanja učenika u nastavi, kada je u pitanju predmet Građansko vaspitanje moraju se uzeti u obzir i drugi elementi napredovanja učenika: njegova inicijativnost, zainteresovanost za predmet i pitanja kojima se predmet bavi, zalaganje na času, pokazan nivo samostalnosti i kritičkog sagledavanja problema, stepen saradnje i učešća u timskom radu, način komunikacije sa drugima, način prezentovanja, tolerancija, poštovanje pravila, odgovornost – lična i prema grupi i sl.

- *Provjeravanjem* se utvrđuje nivo dostizanja ishoda predmeta. Kako bi se obezbijedila usklađenost načina provjeravanja sa predviđenim ishodima programa u predmetu Građansko vaspitanje, potrebno je proširiti repertoar načina i oblika provjeravanja, da bi se provjeravanjem pored znanja obuhvatili i ostali ishodi programa: stepen angažovanja učenika u nastavi, njegova motivacija, spremnost na saradnju i snalaženje u grupnom izvršavanju zadataka, kreativnost, kritička produkcija i sl. Provjeravanje koje angažuje ove tipove „znanja“ vrši se na osnovu: samostalnih i grupnih istraživačkih zadataka, izradom istraživačkih zadataka i eseja, rješavanjem problema i projektnih zadataka, analizom studija slučaja, razgovorom, debatama i diskusijama na času, simulacijama, izvođenjem i rješavanjem praktičnih zadataka.
- Nastavnik treba da pravi razliku između procjenjivanja i ocjenjivanja postignuća učenika tako da se u brojčanu ocjenu unese stepen postignutih znanja i vještina učenika, ali ne i ocjena stavova, ponašanja, ličnog odnosa prema određenim pojavama i sl.
- Neophodno je da nastavnik kontinuirano prati aktivnosti i postignuća učenika, njihovo angažovanje u različitim društvenim aktivnostima, projektima, volonterskim i humanitarnim akcijama, tako da bi formiranje ueničkog portfolija znatno pomoglo i olakšalo ovako osjetljiv proces ocjenjivanja.

Kako bi ocjena bila zasnovana na unaprijed utvrđenim kriterijumima, potrebno je da nastavnik i prije ocjene utvrdi jasne kriterijume ocjenjivanja u odnosu na sve predviđene elemente praćenja i vrednovanja učenika. Npr. ako su predmet praćenja *aktivnost i učešće učenika u raspravama i diskusijama na času*, moguće je definisati sljedeće kriterijume ocjenjivanja:

Ocjena 5	Ocjena 4	Ocjena 3	Ocjena 2
Učenik redovno učestvuje u svim raspravama na zadatu temu, jasno zauzima i argumentovano brani vlastiti stav, poznaje materijalne činjenice, donosi zaključke i izvodi uzročno-posljedične veze.	Učenik redovno učestvuje u svim raspravama na zadatu temu, zauzima vlastiti stav, ali ga ne brani argumentima utemeljenim na činjenicama i poznavanju teme, ne zaključuje samostalno, nego ponavlja zaključke iz literature, rijetko izvodi uzročno-posljedične veze.	Učenik uglavnom učestvuje u raspravama na zadatu temu, ali rijetko zauzima svoj stav i ne brani ga argumentima, ne poznaje sve materijalne činjenice, ne donosi samostalne zaključke i ne izvodi uzročno-posljedične veze.	Učenik rijetko učestvuje u raspravama na zadatu temu, rijetko zauzima svoj stav i ne brani ga argumentima, poznaje tek manji dio materijalnih činjenica, ne donosi samostalne zaključke i ne izvodi uzročno-posljedične veze.

Za *izlaganje*, tj. prezentaciju eseja na određenu temu mogu se postaviti sljedeći kriterijumi ocjenjivanja:

Ocjena 5	Ocjena 4	Ocjena 3	Ocjena 2
Izlaganje ima jasnu strukturu (uvod, glavni dio, zaključak). Rečenice su precizne, jasne i gramatički korektne. Osnovne ideje, metodologija i rezultati jasno i razumljivo su izloženi, povezani i potkrijepljeni adekvatnim primjerima, zaključci su uvjerljivi.	Izlaganje je vremenski adekvatno i uglavnom primjereno temi. Izgovor, tempo i jačina glasa su većim dijelom primjereni. Učenik razgovjetno prezentuje svoj tekst ali nedostaje spontanosti i kontakta sa slušaocima.	Izlaganje ima preglednu strukturu ali ne djeluje cjelovito. Osnovne ideje i rezultati djelimično su izneseni i argumentovani.	Izlaganje je loše povezano i nije pregledno. Nejasno su iznesene osnovne ideje. Prezentacija je kratka i neadekvatna. Izgovor je nerazgovijetan, a tempo govora prebrz ili prespor. Učenik čita zabilješke ili govori napamet naučeni tekst.

I. USLOVI ZA REALIZACIJU PREDMETA

Uspješna realizacija programa Građanskog vaspitanja podrazumijeva:

- stručno-predmetnu osposobljenost nastavnika (dobro poznavanje sadržaja programa)
- metodičko-didaktičku osposobljenost nastavnika (dobro poznavanje savremenih metoda učenja i oblika rada sa učenicima);
- motivisanost za rad sa mladima u školi i van škole;
- opremljenost učionice u skladu sa zahtjevima savremenih metoda i oblika rada (mogućnost rada u grupama, u paru, individualnog rada);
- fleksibilnost u kreiranju rasporeda časova (mogućnost blok-časova; realizacije časova van učionice i sl.);
- etos škole u kome se prepoznaje primjena i stalna podrška idejama i principima građanskog vaspitanja (otvorenost škole prema zajednici, stvarna kontinuirana participacija učenika, efikasnija saradnja sa porodicom, podjela odgovornosti i sl.).

LITERATURA

Literatura o građanskom vaspitanju i demokratskom građanstvu je veoma obimna i raznovrsna. Jedan dio literature dostupan je na maternjem, a mnogo više na stranim jezicima i u različitim izvorima (udžbenici, priručnici, internet, video-materijali i sl.). Navodimo samo na neke osnovne, ali ni u kom slučaju i konačne, izvore:

- Center for Civic Education: Mi, narod..., Projekat „Građanin“, Priručnici za nastavnike i učenike/ce, Podgorica 2002.
- Dokumenta, priručnici, udžbenici i preporuke Savjeta Evrope (Savjet za kulturnu saradnju – CCDCC) o obrazovanju za demokratsko građanstvo.
- Evropska konvencija o ljudskim pravima, Savjet Evrope, Beograd, 2003.
- Evropska Unija, Savjet Evrope, OSCE – Rodna ravnopravnost u međunarodnim dokumentima, knjiga prva, druga, treća, Kancelarija za ravnopravnost polova Vlade Crne Gore, Podgorica, 2005.
- Fountain, S.: Obrazovanje za održivi razvoj, UNICEF

- Golob R., Hadleston E., Kraf P., Salema M., Spajić-Vrkoš V.: *Obrazovanje za demokratsko građanstvo 2001-2004.*, Priručnik za obuku nastavnika za demokratsko građanstvo i obrazovanje o ljudskim pravima, Strazbur, 2004.
- Grupa MOST: *Pametniji ne popušta, Vodič kroz sukobe do sporazuma*, Beograd, 1998.
- Grupa autora: *Škola je odlučila da živi*, Podgorica, 2002.
- Grupa autora: *Uvod u građansko obrazovanje*, Podgorica, 2002.
- Grupa autora: *Vaspitanje za toleranciju, mir i humani razvoj*, Podgorica, 1997.
- Ivić, I. i sar.: *Aktivno učenje, Priručnik za primjenu metoda aktivne nastave*, Beograd, 2001.
- Komar, O., Bošković, D., Vujović, Z.: *Upoznaj sistem da bi ga mijenjao*, CEMI, 2005.
- Konvencija o dječijim pravima
- Kovač-Cerović, T. i sar.: *Igrom do spoznaje*, Beograd, 1995.
- Kovač-Cerović, T. i sar.: *Učionica dobre volje*, Beograd, 1995.
- Lokal Democracy Agency Nikšić: *Učešće građana u donošenju odluka u lokalnoj zajednici, Priručnik za trening*, 2004.
- Pajvančić, M.: *Mali rečnik pojmova o parlamentarizmu*, Građanska inicijativa, Beograd, 2001.
- Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, 1948.

Literatura dostupna na internetu

1. Bäckman E., Trafford B.: **Demokratsko upravljanje školama**, Izdavaštvo Savjeta Europe, prevod (2008) http://www.coe.int/t/dg4/education/edc/3_RESOURCES/EDC_pack_en.asp
2. Brett, P., Mompoin-Gaillard, P., Salema H. i dr.: **Kako predavači mogu da podrže edukaciju o građanskom vaspitanju i ljudskim pravima: okvir za razvoj sposobnosti** – Publikacija Saveta Evrope, 2009. http://www.coe.int/t/dg4/education/edc/Source/Pdf/Documents/How_all_teachers_can_support_Serbian.pdf
3. Dürr, K., Spajić Vrkaš V., Ferreira Martins I.: **Učenje za demokratsko građanstvo u Evropi**, Centar za istraživanje, izobrazbu i dokumentaciju u obrazovanju za ljudska prava i demokratsko građanstvo, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, 2002. http://www.coe.int/T/E/Cultural_Cooperation/education/E.D.C/Documents_and_publications/By_country/C...
4. Grupa autora: **21 priča o demokratiji**, Centar za građansko obrazovanje, Podgorica, 2005. http://cgo-cce.org/izdavacka_djelatnost.php
5. Grupa autora: **Naša prava – informacije za nastavnike**, Ministarstvo inostranih poslova Republike Slovenije, Ljubljana, 2005. Prevod sa engleskog – CGO http://cgocce.org/izdavacka_djelatnost.php
6. Grupa autora: **Obrazovni priručnik – Ideje, sredstva, metode i aktivnosti za neformalno interkulturalno obrazovanje sa mladima i odraslima**, CGO (original je na engleskom jeziku, drugo izdanje štampano 2005) http://cgo-cce.org/izdavacka_djelatnost.php
7. Grupa MOST, **Vodič za unapređenje interkulturalnog obrazovanja**, Fond za otvoreno društvo, Beograd, 2007. [http://www.etf.europa.eu/eventsmgmt.nsf/\(getAttachment\)/82E0B284F48BF025C125750E003C299F/\\$File/Vodic.pdf](http://www.etf.europa.eu/eventsmgmt.nsf/(getAttachment)/82E0B284F48BF025C125750E003C299F/$File/Vodic.pdf)
8. Grupa autora, **Sveevropska studija o politici obrazovanja za demokratsko građanstvo**, Centar za građansko obrazovanje, Podgorica, 2005. http://cgo-cce.org/izdavacka_djelatnost.php
9. Lazor, M., Marković, S., Nikolić, S.: **Priručnik za rad sa decom sa smetnjama u razvoju**, Novosadski humanitarni centar, Novi Sad, 2008.

- <http://www.nshc.org.rs/pdf/prirucnikzaradsadecom.pdf>
10. Modul osnove demokracije – **Vlast, pravda, odgovornost, privatnost**, Agencija za odgoj i obrazovanje, Zagreb, 2010.
http://www.azoo.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=1962:modul-osnove-demokracije--vlast-pravda-odgovornost-privatnost&catid=359:program-graanskog-odgoja-i-obrazovanja
 11. O'Shea, K.: **Obrazovanje za demokratsko građanstvo: politike i zakonski okviri**, prevod: Centar za građansko obrazovanje (CGO), Podgorica, 2005.
http://cgo-cce.org/izdavacka_djelatnost.php
 12. Priručnici Savjeta Evrope (na engleskom):
Educating for Democracy, 2011.
Growing up in Democracy, 2010.
Living in Democracy, 2008.
Taking part in Democracy, 2010.
Teaching Democracy, 2009.
Exploring Children Rights, 2008.
http://www.coe.int/t/dg4/education/edc/3_RESOURCES/Resources_for_teachers_en.asp
 13. Reškovic, T., Crighton, J.: **Građansko vaspitanje i građansko obrazovanje u Crnoj Gori** (Evaluacija nastave i učenja), Zavod za školstvo i Fondacija Institut za otvoreno društvo – Predstavništvo za Crnu Goru (FOSI-ROM), 2008.
http://www.osim.org.me/fosi_rom_cg/frame_publikacije.htm

Korisni sajtovi:

- Centar za građansko obrazovanje (Podgorica) – Misija Centra je obrazovanje za demokratiju, ljudska prava i evropske integracije u cilju jačanja civilnog društva zasnovanog na multietničkim i multikulturalnim vrijednostima, sa visokim stepenom učešća građana u procesima donošenja odluka.
- CIVITAS (Sarajevo) – Obrazovni centar za demokratiju i ljudska prava, Obrazovna mreža Civitasa u Bosni i Hercegovini formirana je kako bi promovisala demokratiju, ljudska prava i efikasno građanstvo. www.civitas.ba/
- DADALOS, Internacionalni UNESCO-v obrazovni server, Informativni i nastavni materijali iz oblasti političkog obrazovanja i građenja mira. Teme: Ljudska prava, Uzori, Demokratija, Partije, Evropa, Globalizacija, UN, Održivi razvoj; Metode: Politička didaktika, Pedagogija mira, Metode. Dostupan na 9 jezika, između ostalih i na BH, SR, HR, AL. <http://www.dadalos.org/bih/index.htm>
- NVO GRAĐANSKE INICIJATIVE (Beograd). Misija je jačanje građanskog društva putem obrazovanja, promovisanja demokratije i podrške aktivnom građanstvu. Dobar izbor publikacija, uključujući priručnike iz Građanskog vaspitanja za učenike i nastavnike osnovnih škola. <http://www.gradjanske.org/page/home/sr.html>
- Područja rada: istraživanje i obrazovanje za mir, analiza i upravljanje konfliktima, organizacioni razvoj, multikulturalizam i demokratske promjene obrazovnog sistema. <http://www.most.org.rs/>

Profil i stručna sprema nastavnika i stručnih saradnika

U skladu sa utvrđenim standardima predmet Građansko vaspitanje mogu da predaju nastavnici koji, pored ispunjenja zakonom predviđenih uslova, ispunjavaju i sljedeće:

- završeno dopunsko obrazovanje iz najmanje jednog modula, odnosno onog koji se odnosi na sadržaje programa Građanskog vaspitanja;
- završeno dopunsko obrazovanje iz najmanje jednog modula koji se odnosi na savremene metode i oblike nastave i učenja (ciljno planiranje, aktivne i interaktivne metode nastave/učenja za predmet Građansko vaspitanje).

Predmetni program **GRAĐANSKO VASPITANJE** za VII ili VIII i VIII ili IX razred osnovne škole uradila je Komisija u sastavu:

Mr Zoran Lalović, predsjednik
Vidosava Kaščelan, članica

U izradi predmetnih programa korišćeni su: Predmetni programi (2004, 2009, 2011 i 2013) i Metodološko uputstvo za pisanje predmetnih programa zasnovanih na ishodima učenja, 2017.

Nacionalni savjet za obrazovanje (II saziv) na 15. sjednici, održanoj 03. jula 2017. godine, utvrdio je predmetni program **GRAĐANSKO VASPITANJE** za VII ili VIII i VIII ili IX razred osnovne škole.